

Гріценко Х. В.,
аспірант, Інститут світової економіки і міжнародних від-
носин НАН України

ВНУТРІШНІ ФІНАНСОВІ РИЗИКИ ДЕРЖАВИ

На основі проведеного аналізу визначено склад внутрішніх фінансових ризиків на макрорівні. Запропоновано визначення внутрішнього фінансового ризику. Розглянуто ступінь впливу фінансових ризиків на розвиток вітчизняної економіки.

On the basis of the conducted analysis certainly composition of internal financial risks on macrolevel. Determination of internal financial risk is offered. The degree of influencing of financial risks is considered on development of domestic economy.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Ризик є характерною складовою фінансової діяльності, фінансовий ризик є об'єктивним явищем у функціонуванні як окремого підприємства, так і держави в цілому.

Він присутній у кожному фінансовому рішенні, пов'язаному як і з доходами, так і з витратами, незалежно від того, чи розуміє вище керівництво ступінь впливу фінансових ризиків на господарську діяльність чи ні. Останні політичні та економічні кризи, які переживає Україна, викликають занепокоєння та загрожують Україні втрачанням своїх позицій не тільки як суверенної держави, а й існуванню України як держави.

Мета статті. На жаль, вітчизняні та іноземні вчені приділяють більшу увагу управлінню фінансовими ризиками на рівні підприємства. Метою статті є аналіз існуючих фінансових ризиків та визначення внутрішніх фінансових ризиків, які складають фінансову загрозу для держави.

Завдання. Головним завданням статті є визначення та окреслення основних внутрішніх фінансових ризиків, за допомогою управління якими Україна зможе покращити не тільки свій індекс конкурентоспроможності у світі, а й імідж країни на світовій політичній арені.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження фінансових ризиків набуло особливої акту-

альності з розвитком глобалізаційних процесів, що знайшло відображення в працях вітчизняних та зарубіжних економістів. Різні аспекти формування та управління фінансовими ризиками висвітлювали такі зарубіжні учені, як Аругюнов Ю., Балабанов І., Бжезинський З., Миронов М., Редхед К., Юджин Ф., Кіреєва Є. та ін.

Серед українських економістів відзначимо доробок Федосова В., Білорус О., Бураковського І., Вергуна В., Клапківа М., Кредісова А., Лисицина Є., Молостовцевої В., Рогача О., Рум'янцева О., Сіденка В. та ін. Однак проблематика формування, визначення та управління фінансовими ризиками на рівні національного господарства не отримала належного розгляду.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Перш ніж навести перелік базових фінансових ризиків, відзначимо, що, по-перше, внутрішні фінансові ризики держави проявляються у сфері економічної діяльності держави, прямо пов'язані з формуванням державних доходів і видатків; по-друге, фінансові ризики держави є об'єктивним явищем, вони супроводжують практично всі види фінансових операцій і всі напрямки фінансової діяльності держави. Ризик властивий кожному фінансовому рішення, яке пов'язане не тільки з доходами, а й із видатками, незалежно від того, чи розуміє ризикованість прийняття того чи іншого рішення вище керівництво; по-третє, необхідно розуміти об'єктивність появи фінансового ризику, найчастіше поява фінансового ризику не враховується чи не правильно трактується багатьма керівниками; по-четверте, у багатьох випадках під час виникнення фінансового ризику з'являється декілька варіантів уникнення того чи іншого ризику. Тобто, рішення щодо фінансового ризику приймається в умовах вибору, що саме по собі є ризикованою ситуацією. В цій своїй характеристиці фінансовий ризик проявляється, по-перше, як на стадії вибору (прийнятті) рішення, так і на стадії його реалізації як дії в умовах вибору, а по-друге, фінансовий ризик може виступати не як відображення ризикованої ситуації (в умовах ризику або невизначеності), а як конкретна діяльність суб'єкта, який приймає рішення, спрямоване на практичний вихід із ситуації у умовах невизначеного вибору; по-п'яте, фінансовий ризик допускає необхідність вибору альтернативної дії. Іншими словами, за будь-яких обставин та видах внутрішніх фінансових ризиків існує дві альтернативи вибору – прийняти ризик або відмовитись від нього. Насправді, існує набагато більше варіантів виходу із кризової ситуації; по-шосте, кожний фінансовий ризик має розглядатися стосов-

но конкретної мети. Якщо на рівні підприємства фінансовий менеджер, приймаючи рішення у ризикованій ситуації, керуватиметься бажанням отримати прибуток від фінансової операції, то на рівні держави першочерговою метою має бути забезпечення стабільного економічного розвитку; по-сьоме, не зважаючи на об'єктивну природу фінансового ризику, рішення щодо вибору механізмів управління внутрішніми фінансовими ризиками є суб'єктивним, оскільки присутня деяка нерівномірність оцінки самого фінансового ризику, яка вимірюється достовірністю та повнотою інформації, професійною кваліфікацією та досвідом роботи керівника, який приймає рішення стосовно фінансового ризику.

Крім того, внутрішні фінансові ризики мають бути оцінені: а) за характером прояву у часі, тобто, фінансові ризики мають бути розподілені на ті, які мають постійний характер, і на ті, які мають випадковий або разовий характер; б) за рівнем можливих фінансових втрат, а саме: фінансовий ризик, який не матиме суттєвих фінансових наслідків для країни, в той час як для впровадження та розробки концепції управління необхідно залучати великі кошти; фінансовий ризик, який матиме критичний характер, тобто для нейтралізації якого необхідно розробляти концепцію управління даним ризиком; і останній, фінансовий ризик, який матиме катастрофічні наслідки для економіки країни, концепція управління яким має бути обов'язково розроблена на державному рівні із залученням висококваліфікованих спеціалістів, які мають досвід роботи з управління фінансовими ризиками.

Автор погоджується із думкою М.С. Клапкова, що "фінансові ризики, незалежно від їх конкретного походження і характеру ризикогенного середовища, є безпосереднім наслідком фінансових відносин"[1]. Але оскільки питання управління фінансовими ризиками, у більшості випадків, розглядається тільки з погляду процесу управління підприємством – автор, проаналізував найбільш поширені види та класифікації фінансових ризиків, які використовуються у фінансовому менеджменті, з позиції можливості використання запропонованої класифікації, як одного із методів покращення рівня конкурентоспроможності держави, як суб'єкта міжнародних економічних відносин.

При розгляді внутрішніх фінансових ризиків, які впливають на ефективність державного управління та з огляду на сучасний стан економіки України, автор пропонує розглянути базові фінансові ризики, які є найактуальнішими та мають сут-

тєвий вплив на сучасну економіку країни. На основі проведеного аналізу було виділено такий перелік базових внутрішніх фінансових ризиків: інфляційний ризик, дефляційний ризик, валютний ризик, кредитний ризик, біржовий ризик, ризик банкрутства, інноваційний ризик, спекулятивний ризик, політичний фінансовий ризик, відсутність стратегії розвитку країни на найближчі роки, соціальний ризик.

За твердженням А.А. Суєтіна, всього у світі нараховується більш ніж 40 різних критеріїв ризиків і більше 220 видів ризиків [2]. Зазначимо, що на формування класифікації фінансових ризиків впливають багато чинників, серед яких: політична ситуація в країні, рівень економічного розвитку, стан законодавства, рівень корупції та інші.

До одних з найбільш небезпечних та актуальних внутрішніх фінансових ризиків можна віднести політичний ризик. І.Т. Балабанов наводить таке визначення політичного ризику: "політичні ризики пов'язані з політичною ситуацією в країні та діяльністю держави. Політичні ризики виникають при порушенні умов виробничо-торговельного процесу з причин, безпосередньо не залежних від об'єкта господарювання"[3]. З огляду на політичні кризи, які супроводжують Україну протягом останніх кількох років, політичний ризик набуває особливої ваги. В першу чергу, потенційні іноземні інвестори бояться вкладати кошти у вітчизняні підприємства з огляду на практику зміни курсу розвитку країни, недосконале вітчизняне законодавство та постійні конфлікти серед політиків, кожний з яких має власне бачення подальшого України, що призводить до додаткових витрат з державного бюджету.

Іншим внутрішнім фінансовим ризиком виступає відсутність національної стратегії розвитку країни на 20-25 років. Автор погоджується із твердженням О.Г. Білоруса, що "Незалежна Україна вкрай потребує і давно повинна була мати власну, прийняту Парламентом і народом Національну стратегію розвитку на першу чверть нового ХХІ століття"[4], перше десятиліття ХХІ століття вже майже сплило, а Україна й досі не має чіткої стратегії розвитку не тільки на 25 років, а й на 5–10 років. Питанню розроблення Національної стратегії розвитку України приділяють багато уваги як науковці, так і політики. На жаль, з роками це питання набуло не тільки більшої актуальності, а й нової форми – форми фінансового ризику держави.

Автор підтримує думку З. Бжезинського, що "...з процесом формування і реалізації української національної ідеї сьогодні

пов'язані проблеми існування самої незалежної української нації і подальшого розвитку суверенної української держави"[5], оскільки наявність національної ідеї має безпосередній вплив на формування стратегії розвитку держави.

З погляду фінансів, даний ризик призводить до розпорошеності у поглядах подальшого економічного розвитку держави, що спричиняє додаткові видатки з бюджету (на розвиток стратегії) та погіршення міжнародного іміджу України.

Інфляційні процеси тією чи іншою мірою властиві більшості економічних систем. Але на Україні питання інфляції з кожним роком набуває все більшої актуальності. У літературі подається таке визначення інфляційного ризику: "Інфляційний ризик – це ризик того, що при зростанні інфляції отримані грошові надходження знецінюються з точки зору реальної купівельної спроможності більш швидкими темпами, ніж зростають"[6]. Автором пропонується звернути увагу на інфляційний ризик як на ризик, який виникає внаслідок неефективного державного управління і планування. Наприклад, прогнозований рівень інфляції значно менший за реальну інфляцію.

Інфляційний ризик, що може стати причиною виникнення ризику банкрутства. За час незалежності багато державних підприємств було визнано банкрутами, частину з них було навмисно доведено до критичного фінансового стану з метою придбання їх у майбутньому за низькою ціною. При продажі подібних державних підприємств держава втрачає чималі кошти, що, у свою чергу, призводить до зменшення наповнюваності бюджету. Ризик банкрутства у свою чергу тісно пов'язаний із спекулятивним ризиком. Спекулятивний ризик загалом характеризують як ризик, який приймає на себе підприємець з метою отримання додаткового прибутку у майбутньому. На державному рівні, на початковому етапі управління фінансовими ризиками – спекулятивний ризик має бути повністю виключений. Валютний ризик розглядається як можливість втрати частини прибутку внаслідок валютних коливань. К.Редхед валютний ризик поділив на: операційний валютний ризик, трансляційний валютний ризик, економічний валютний ризик та приховані ризики. Вивчивши та проаналізувавши всі вищеперераховані види валютних ризиків, автором було розглянуто валютний ризик з погляду неофіційної доларизації економіки, що свідчить про недовіру громадян до національної валюти і до монетарної політики уряду. Даний валютний ризик становить серйозну загрозу для фінансової безпеки України. За різними оцінками поза банками в Україні перебуває близь-

ко 14-20 млрд. доларів США, що є умовою функціонування і розвитку тіншової економіки [7].

Станом на 1 липня 2007 року міжнародні валютні резерви Національного банку України склали 25,9 млрд. у доларах США [8]. У порівнянні з іншими країнами світу це не великий валютний запас. Але український валютний ринок дуже чутливий до будь-яких валютних коливань (а особливо долару США) на світових ринках. При формуванні бюджету на наступний рік враховується прогнозний курс долару. У більшості випадків експортери та імпортери здійснюють зовнішньоекономічні операції у доларах США.

Вітчизняні науковці, розглядаючи питання про доларизацію економіки, звертають увагу на те, що це свідчить про невпевненість власників валюти у стабільності фінансової системи України та про недовіру фізичних та юридичних осіб до банківської системи країни.

Так, М.І. Карлін пропонує приймати не щорічні бюджети, а п'ятирічні бюджети, на його думку, це стало б гарантією незмінності бюджетної політики в середньостроковій перспективі. На думку автора, прийняття бюджету на п'ять років є недоцільним. Оскільки, по-перше, відповідно до чинного Бюджетного кодексу України до державного бюджету можна вносити зміни, по-друге, враховуючи щорічні зміни урядів, кожний з яких має власну концепцію розвитку країни, а по-третє, прийняття бюджету щорічно дозволить більш ефективно управляти фінансовими ризиками, валютним у тому числі.

На мікрорівні біржовий ризик представляє собою ризик втрат від біржових угод. В Україні біржовий ризик можна визначити як ризик фінансових втрат від недостатнього розвитку бірж. Тобто, отримати збитки на українській біржі майже неможливо, оскільки вони частково функціонують. В той час як українські підприємства поступово намагаються виходити на міжнародні біржі, наприклад, ІРО. Вже сьогодні можна говорити про те, що розвиток українських бірж набагато відстає від розвитку великих вітчизняних компаній, які намагаються долучатися до світових методів управління компанією.

Залучення коштів у вітчизняну економіку може мати форму як іноземних інвестицій, так і форму іноземних кредитів. Особливу увагу слід приділити кредитному ризику. У банківській сфері кредитний ризик визначають, як ризик невиклати боржником основного кредиту та відсотків по ньому. При визначенні ступеню впливу кредитного ризику на розвиток економіки автор акцентував увагу на можливість негативного впливу іно-

земних кредитів, які беруться під гарантії держави. По-перше, виникає ризик несплати підприємством кредиту в результаті погіршення фінансових показників або банкрутства, що у свою чергу призведе до збільшення бюджетних видатків на погашення кредиту. По-друге, що стосується кредитів, які залучаються безпосередньо державою, то тут необхідна зважена політика. Нарощування кредитного боргу держави може призвести до фінансової кризи. Зовнішні кредити мають залучатися тільки у надзвичайних випадках.

Автор пропонує розглянути як один із видів внутрішніх фінансових ризиків соціальний ризик. Соціальний ризик проявляється у швидкому зростанні соціальних видатків держави при повільному зростанні ВВП, високих темпах росту інфляції та низьких темпах розвитку економіки. Активувати соціальний ризик може не тільки повільне зростання економіки, а й погіршення політичного клімату всередині країни. На думку автора, соціальний ризик в Україні є результатом саме політичного ризику.

Одним з найбільш актуальних для вітчизняної економіки є інноваційний ризик. Взагалі інноваційний ризик асоціюється із ризиком втрати коштів, які були вкладені у розробку нововведення, у разі відсутності попиту на нововведення. В Україні можна констатувати майже повну відсутність інноваційних досліджень, що вже саме по собі є ризиком розвитку. Визначення даного ризику, з урахуванням особливостей сучасних особливостей, пропонується у такій редакції: "Ризик недостатнього використання наукового потенціалу країни". У майбутньому, внаслідок впровадження сучасних інноваційних досліджень, даний вид ризику має змінити свою форму.

Більшість з перерахованих видів фінансових ризиків можна знайти у сучасній літературі з фінансового менеджменту, але автор спробував розглянути їх з погляду впливу даних ризиків на подальший розвиток України. Зауважимо, що вищенаведений перелік фінансових ризиків не є повним, оскільки фінансові ризики були узагальнені, виходячи із стану економіки і актуальності того чи іншого фінансового ризику.

Проведений аналіз внутрішніх фінансових ризиків дозволяє зробити такі висновки:

По-перше, ризик категорія складна, підпадає під дію як зовнішніх, так і внутрішніх чинників та змінюється в часі;

По-друге, перелік ризиків та їх класифікація може кардинально змінитись, наприклад, після прийняття стратегії розвитку України на найближчі двадцять років;

По-третє, всі внутрішні фінансові ризики, які були перераховані у статті, взаємопов'язані, можуть впливати один на одного. Слід зауважити, що у більшості випадків вплив матиме негативні наслідки для економіки країни.

Література

1. М.С.Клапків Страхування фінансових ризиків. – Т.,2004. – 76 с.
2. А.А.Суэтин Международный финансовый рынок: Учебное пособие. – М., 2004. – 157 с.
3. И.Т.Балабанов Риск-менеджмент – М., 1996. – 24 с.
4. О.Г.Белорус, Е.Лисицын, В.Молостовцева Экономическая система глобализации: Монография. – К., 2003 – 240 с.
5. З.Бжезинский великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. – М., 1999.
6. Ю. А. Арутюнов Финансовый менеджмент: Учебное пособие, 2007. – 71 с.// http://www.bizbook.ru/listing.php?book_id=26296&page_num=71
7. М.І. Карлін Державні фінанси України: Начальний посібник. – К.; "Знання", 2008. – С. 323
8. www.bank.gov.ua